

Vefeyat Obituary

Bir İstanbul Âşığı ve Sanat Tarihi Üstadı Semavi Eyice'nin Ardından (1922-2018)*

Türkiye'nin ilk Bizans sanat tarihçisi Semavi Eyice, 9 Aralık 1922 tarihinde İstanbul Kadıköy'de dünyaya geldi. Babası Amasra'nın köklü ailelerinden Eyiceoğulları'na mensup, deniz kuvvetlerinden emekli Mehmet Kâmil Bey, annesi yine Amasralı Hacı İbrahim Kaptan'ın kızı Hatice Hanım'dır. Eyiceler'in İstanbul serüveni, babası tarafından dedesi Mustafa Efendi'nin 1890'lı yıllarda İstanbul'a yerleşme kararıyla başlamıştır. Semavi Eyice ilköğrenimini Kadıköy Saint Louis ve Saint Joseph Fransız okulları ile Osmangazi İlkokulu'nda tamamladı. Çocuk yaşta başlayan sanat tarihine ilgisi onu her hafta sonu İstanbul sokaklarında dolaşmaya sevketti. Eski eserleri tespit ederek fotoğraflarını çekip notlar aldı. Bu ilgisi zamanla tutkuya dönüşen Eyice, ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde (1943) tamamladıktan sonra aynı yıl Türkiye'de ihmal edilmiş bir alan olan arkeoloji ve sanat tarihi eğitimi almak üzere II. Dünya Savaşı'nın en sıkıntılı yıllarında Almanya'ya gitti. 1944'te Viyana, 1944-45 yıllarında Berlin üniversitelerinde öğrenim gördü. Bu yıllarda, sanat tarihinin önemli isimleriyle tanıştı. "İlim yitiği"ni onlardan alarak ülkesine taşıdı ve "sanat tarihi" alanının gür sesi oldu.

* Bu yazının "Semavi Eyice'nin *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Çalışmaları" başlığına kadar olan kısmı Sema Doğan tarafından, anılan başlıktan itibaren olan kısmı ise Enis Karakaya tarafından kaleme alınmıştır.

1945 yılında yurda dönerek araştırmalarına İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde devam eden Eyice, 1948'de Sanat Tarihi Kürsüsü'nde Türk-İslam sanatı dersi veren Prof. Ernst Diez'in danışmanlığında hazırladığı *İstanbul Minareleri* adlı lisans teziyle mezun oldu. Aynı yıl Sanat Tarihi Kürsüsü'nde asistanlığa atandı. 1951 yılında Bizans sanatı tarihi dersleri vermek üzere İstanbul'a gelen, Berlin Üniversitesi'nden de hocası olan Prof. Ph. Schweinfurth'un asistanlığını yaparak derslerini Türkçe'ye çevirdi. Bu süreçte aynı zamanda Edebiyat Fakültesi İslam sanatı derslerini veren Prof. K. Erdmann ile Prof. A. Gabriel'in her yıl fakültede verdiği konferans-derslerini de Türkçe'ye tercüme etti; yaz aylarında da Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaptığı incelemelerle çalışmalarını devam ettirdi.

Ârif Müfit Mansel'in başkanlığında yapılan Side arkeolojik kazılarına katılarak 1952 yılında *Side'nin Bizans Dönemine Ait Yapıları* hakkındaki tezi ile doktor, *İstanbul'da Son Devir Bizans Mimarisi* başlıklı çalışmasıyla doçent (1955) unvanını aldı. 1963'te Edebiyat Fakültesi'nde kurulan Bizans Sanatı Kürsüsü'nün başına getirilerek 1982'de kürsü kapatılıncaya kadar Türkiye'deki Bizans sanatı çalışmalarına öncülük etti. 1961-62 yıllarında Türk Trakyası'nda yaptığı araştırmalar ve incelemeler ile buradaki Bizans dönemine ait eserleri ilk defa etraflı olarak ilim âlemine tanıttı.

1964'te *İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zâviyeler* başlıklı teziyle profesörlüğe yükselen Semavi Eyice, 1990 yılında emekli oldu. Emekliliğine kadar İstanbul Üniversitesi'ndeki öğretim faaliyetinin dışında Bizans sanatı hakkında yurt içinde ve yurt dışındaki çeşitli üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak dersler verdi. Eyice Hoca, emekli olduktan sonra da lisans ve yüksek lisans dersleri vermeye devam etti.

Uzun yıllar Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, Türk Tarih Kurumu, 1966-72 yıllarında üç dönem İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yönetim Kurulu ve 1972-74'te İstanbul Üniversitesi Senatosu üyeliklerinde bulundu. Türk Tıp Tarihi Enstitüsü ve Atatürk Kültür Merkezi şeref üyeliği ile birlikte Alman Arkeoloji Kurumu ve Belçika Krallık Akademisi'nin aslı üyesi de olan Eyice, aynı zamanda Fransız hükümetinin Légion d'Honneur madalyası sahibidir. Ayrıca Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA, 1997), Atatürk Kültür Merkezi Hizmet ödülü (2009), Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük ödülü (2011), ESKADER (2012) ile Yüzyılın İslâm Kültür Hizmeti Onur ve Hizmet ödülüne (Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014) lâyık görüldü.

İstanbul'un tarihini ortaya çıkartmak için çocukluğundan itibaren sokak sokak, cadde cadde, semt semt dolaşıp, aldığı notlarla şehri hem fizikî hem de

tarihî kimliği ile tanıma gayreti ve heyecanı ile kendini ve sanat tarihi alanını sürekli geliştiren Eyice, Türkiye'deki Bizans eserlerinin bir arşivinin meydana getirilmesi için çalıştı. Bir taraftan da Bizans sanatı tarihi konusunda yerli ve yabancı dergilerde makaleler yayımladı, uluslararası kongrelerde bildiriler sundu, konferanslar verdi. Yurt içinde, başta Türk Tarih Kurumu'nun *Belle-ten*'i olmak üzere, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *Anadolu Araştırmaları*, *Şarkiyat Mecmuası*, *Türkiyat Mecmuası*, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, *Sanat Tarihi Yıllığı*, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*'nde yayımladığı makaleleri dikkat çekicidir. Semavi Eyice'nin üniversite öğrencisi olduğu yıllarda İstanbul'un Bizans eserlerine dair kaleme aldığı ilk yazısının yer aldığı *İstanbul Ansiklopedisi* (yayımlayan: Reşat Ekrem Koçu) başta olmak üzere *Türk Ansiklopedisi* (İnönü), *İslâm Ansiklopedisi* (Millî Eğitim Bakanlığı), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde yayımlanmış çok sayıda maddesi mevcuttur.

Eyice'nin çalışmalarının büyük bir çoğunluğu ömrünü adadığı İstanbul ve İstanbul tarihi üzerine yoğunlaşmış olmakla birlikte üzerinde önemle durduğu esas konu, çeşitli sebeplerle yok edilmiş tarihî eserlerdir. Bizans dönemine ait sanat eserlerini ortaya çıkartmaya çalışırken bir yandan da Osmanlı'nın bu topraklara sanat adına, idealleri adına attığı her imzaya sahip çıkmış ve onları yok olmaktan kurtarmaya, ortadan kaldırılmasına engel olamadığı eserlerin ise kayıtlarını tutturmaya çalışmıştır. Yanlış şehircilik anlayışıyla birlikte şehrin kaybolan kimliğinin yeniden ortaya çıkarılması ve tarihe, kültüre tanıklık eden çok değerli mimari eserlerin diriltip yeni nesillere aktarılması, tanıtılması adına mücadele vermiştir. Türk ve Osmanlı mimarisi ve tarihi; kaybolan tarihî eserler hakkında araştırmalar; Türkiye'ye gelmiş yabancı seyyahların eserlerindeki bilgilerle ressamların eserlerinde tarihî belge olarak neşredilmiş resimler; İstanbul ve Türk medeniyetine hizmet etmiş kişilerin yaptığı araştırmalar ve Türk sanat tarihi literatürü üzerine incelemeler ve Türkiye'deki Ceneviz izleri hakkında yaptığı çalışmalar Türk sanat tarihi alanında ülkemizde hissedilen boşluğun kapatılmasında büyük katkı sağlamıştır.

Eyice'nin, Bizans sanatıyla ilgili ilk makalesi İznik'e dair olup 1949 yılında, daha geniş bir çalışması ise 1988'de *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri* adıyla yayımlanmıştır. Çalışmaları yalnız Bizans sanatıyla sınırlı kalmayan, yazıları binleri aşan Eyice Hoca'nın çalışmalarını bir vefeyat yazısına sığdırmanın imkânı yoktur. Üretken bir ilim adamı olarak ardında oldukça zengin kaynak eserler bırakan hocamızın, mevcudu 1600'ü bulan makale, ansiklopedi maddesi, kitap, kitap tanıtımı, konferans-kongre ve sempozyum bildirileri ve araştırma raporları gibi çalışmalarının arasından başlıca kitaplarını şöylece

zikretmek mümkündür: *Istanbul Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs* (1955, İstanbul'daki Bizans ve Türk eserlerine dair Fransızca olarak yayımlanan ilk kitabıdır), *Son Devir Bizans Mimarisi* (1963, 1980), *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu* (1965), *Galata ve Kulesi* (Türkçe-İngilizce, 1969), *Bizans Devrinde Boğaziçi* (1976, 2007, 2017). Uzun yıllar müsvedde halinde yayımlanmayı bekleyen, fetihten sonra İstanbul'a gelmiş seyyahlara dair çalışması *Yabancıların Gözüyle Bizans İstanbul'u* (2017), *Mimar Sinan'ın Gurbette Kiliseye Çevrilen Eseri Bosnalı Sofu Mehmed Paşa Camii* (2017) ile yine uzun yıllar sonra yayımlanabilmiş *Bir Zamanlar Kâğıthane* (2018) başlıklı kitabı son yayınları olmuştur.

Hocanın İslâm Araştırmaları Merkezi'yle (İSAM) irtibatı, büyük bir tevafukla Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız'ın ferasetiyle, ansiklopedinin başlangıcından itibaren başlamıştı. Bu kesişme iki taraf adına da büyük bir kazanç olmuştur. 1994 yılında, çalışmalarında yardımcı olmak üzere Semavi Eyice'nin asistanlığına İSAM tarafından Sema Doğan tayin edildi. Doğan, 1994'ten vefatına kadar hocanın hem kurum içinde hem de kurum dışında yanında oldu ve hemen hemen bütün yayınlarının hazırlanmasında kendisine yardım etti.

Doksan altı yıllık hayatının yaklaşık son yirmi yıla yakın zamanı gözlerindeki rahatsızlık -kendisinin ifadesiyle bir profesörün uyguladığı yanlış lazer tedavisi- sebebiyle artık kitap okuyamaz, yazı yazamaz hale gelmişti. En büyük üzüntüsü de çok sevdiği ve ömrünü adadığı şehri, İstanbul'u ve eski eserleri artık görememesiydi. Engin kitap bilgisine sahip Semavi Hoca, çocuk yaşta başlayan kitap merakıyla, yayınları hayatının son anına kadar takip etmeye gayret etmişse de okuyamaması kendisine büyük sıkıntı vermişti. Fakat hoca her şeye rağmen hâfızasındaki kazanımlarını vefatına kadar yazmaya/yazdırmaya, bilgisine danışan herkese anlatmaya devam etti. Bu çalışma yöntemi onun hayattan kopmasına engel olduğu gibi az da olsa üzüntüsünü gidermekteydi.

Eyice Hoca özellikle gözlerinde problem ortaya çıktıktan sonra makalelerini ve tebliğlerini yazdırırken sanki konuyu ezberlemiş ve ezberinden yazdırıyormuş gibiydi, çünkü hiç tekrara düşmezdi. Uzunca yazılan makalelerinde dahi çok az tashih ihtiyacı duyulurdu. Öğreticilik yönü her zaman ön plandaydı; dünya literatürüne hâkimiyeti, akıcı ve anlaşılır üslûbu ve Türkçeye hâkimiyeti, ona kendisini doğru şekilde ifade etme imkânı veriyordu. Hocamız, sahasına (Bizantolog-sanat tarihçisi) vukufunun verdiği güvenle yazdıklarına müdahale edilmemesi konusunda oldukça hassas davranırdı.

Hocanın altmış iki yıllık hayat arkadaşı Kamuran Hanım'ın 2016 Mayıs ayında vefatından sonra daha fazla baş gösteren sağlık sorunları zaman zaman onu yatağa düşürmüştü de son ana kadar gür sesiyle konuşmaya devam

etmesi, yapmak istediği projeleri heyecanla anlatması, etrafındakileri âdeta “hiç ölmeyeceğine” inandırmış gibiydi. Takdîr-i ilâhînin bir tecellisi olarak 28 Mayıs 2018 Pazartesi günü vefat etti ve Fatih Camii hazîresine defnedildi.

Semavi Hoca İstanbul’u süsleyen, İstanbul’u “İstanbul” yapan sanat eserlerini ortaya çıkarmaya çalışan, savunan ve hatta onların yaşatılması için tek başına mücadele eden “tek kişilik bir ordu” gibiydi. O “milletin hâfızası” olarak eserlere sahip çıkmasıyla, yetiştirdiği öğrencileri, yazdığı kitapları ve makaleleri ile unutulmayacak, dönemine damga vurmuş bir ilim adamı olarak yaşarken olduğu gibi bundan sonra da hayırla ve kadirbilirlikle anılacaktır. Cenâb-ı Allah rahmetiyle muamele buyursun, mekânı cennet olsun.

Semavi Eyice’nin TDV İslâm Ansiklopedisi’ndeki Çalışmaları

Semavi Eyice, kuruluş aşamasından son safhasına kadar, *TDV İslâm Ansiklopedisi* İlim ve İnceleme Kurulu üyelikleri ile müellif ve redaktör olarak hizmet verdi. 11 Ekim 1984 tarihinde İslâm Sanatları/Mimari ilim dalının hazırlayacağı madde listesinin hazırlanması aşamasında Prof.Dr. M. Baha Tanman ve Yrd.Doç.Dr. Özkan Ertuğrul’un yardımcılıklarıyla zengin ve neredeyse eksiksiz bir liste hazırlanmıştır. Bu hazırlık yapılmakta iken, alfabetik sıralamaya göre, vakit kaybetmeksizin madde yazımı işi de iki koldan sürdürülmüştür. Ansiklopedideki mimari ilim dalına hazırlanan maddeler içinde 431 tanesi Eyice’nin imzasını taşımaktadır.¹ Bu sayı, ansiklopedimize en fazla sayıda madde telif eden ve bilimsel redaksiyon yapan ilim adamının kendisi olduğunu göstermektedir.

Semavi Eyice’nin kaleminden çıkan maddelerin konu yelpazesi oldukça geniştir. Bunların içinde mimari yapılar, bunların tipleri ve üslûplarının yanı sıra, mimari ile ilgili süreli yayınlar, İstanbul’un tarihî semtleri, yurt içindeki tarihî şehir ve kasabalar en önemli grupları oluşturur. Yine sözü edilmesi gereken bir başka grup sanat tarihçileri, eski eser uzmanları, mimarlar, Doğu bilimciler, Türkologlar ve seyyahlara ait biyografilerdir. Cami, hamam, çeşme, kale, bedesten, ayazma gibi temel yapı gruplarını, kökenlerini irdelemek şartıyla zengin örnekler vermek ve karşılaştırmalar yaparak okuyucuya sunması, çözümlemesi tam olarak yapılmamış konularda kişisel kanaatlerini muhakkak belirterek, deyim yerindeyse konuya son noktayı koyması onun en büyük özelliğini oluşturmaktadır.

Semavi Eyice tarafından hazırlanan maddelerin sade ve akıcı bir dille, rahatlıkla anlaşılabilir biçimde kaleme alındığı gözden kaçmaz. Kendisi,

¹ Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/semavi-eyice> (erişim: 10.08.2018)

maddelerinin kısa ve öz, objektif bakış açısıyla yazılmasına, kaynakçası sağlam ve görsel destekli olmasına, kısacası sistematik kurallara uygun hazırlanmasına âzami dikkat ederdi. Elindeki arşiv özelliğine sahip belge ve görsel malzemeyi ansiklopedimizde okurlarıyla ve ilim âlemiyle paylaşmayı her zaman görev saymıştır. Eyice imzasını taşıyan maddelerin ilmî ve teknik redaksiyon ile bibliyografya basamaklarında neredeyse hiçbir müdahaleye gerek duyulmadan, kısa süre zarfında yayımlanabilecek safhaya gelmesi onun bu konudaki yeteneğinin bir göstergesidir. Redaksiyonunu yaptığı maddelerin yazarları da maddelerinin hoca tarafından incelenmesini büyük bir şans olarak telakki etmişlerdir. Bütün bunların yanı sıra Eyice Hoca'nın telif ettiği maddelerin örnek alınmasıyla standart hale gelen bir çeşit yazım şablonu oluşmuştur.

Semavi Eyice'nin "ansiklopedicilik" tecrübesi 1940'lı yıllara dayanır. Reşat Ekrem Koçu'nun özel gayretiyle hazırlanan *İstanbul Ansiklopedisi*'nin ardından Millî Eğitim Bakanlığının çıkarttığı *Türk Ansiklopedisi*, *İslâm Ansiklopedisi* ve *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*'nde hocanın önemli katkıları vardır. Eyice, bir yandan TDV *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki ansiklopedik çalışmalarını sürdürürken, diğer yandan *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ne de çok sayıda madde telif etmiştir.

Bu maddelerin hazırlanmasında Semavi Eyice'nin çok önemli birkaç özelliği ön plana çıkar. Çoğu uzmanlık alanıyla ilgili olan bir kütüphane hacmindeki özel kitaplığından daha önemli olanı, kendisinin bizâtihi bir "ayaklı kütüphane" olmasıdır. Tarihî İstanbul'u köşe-bucak çok iyi tanıyan, çocuk yaşlardan itibaren fotoğraflayan, gözlemlediklerini ayrıntılarına kadar belleğine kaydeden, bu bilgileri güçlü hâfızasında sürekli taze tutabilmiş bir kişidir. İstanbul'la ilgili yayınları, bu konuda çalışma yapan araştırmacılar için birincil kaynak niteliği taşır. Bu gözlemlerin İstanbul ile sınırlı olmayıp yurt içinde ve yurt dışındaki pek çok şehir ve bu şehirlerdeki tarihî eserler için de geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kısacası Prof.Dr. Semavi Eyice, sanat tarihi sahasındaki hizmetine ilâve olarak TDV *İslâm Ansiklopedisi*'ne de saygı ve minnetle anılacak derecede değerli katkılarda bulunmuştur.

Enis Karakaya

Sanat tarihçisi, İSAM

ORCID 0000-0003-1008-4618

Sema Doğan

Sanat tarihçisi, İSAM

ORCID 0000-0001-7609-3598

DOI 10.26570/isad.461152

Yazarlar için not

- *İslâm Araştırmaları Dergisi*, yılda iki kez yayımlanan hakemli akademik bir dergidir. Dergide başta klasik İslâmî ilimler olmak üzere, siyaset, tarih, ekonomi, felsefe, sosyoloji, antropoloji, dinler tarihi, edebiyat ve kültür alanlarında yapılmış, İslâm düşünce ve kültürüne orijinal katkı sağlayacak nitelikteki özgün makale telifi, derleme makale ve kitap tanıtımlarının yanı sıra sempozyum, seminer ve konferans değerlendirmeleri yayımlanır.
- Makalelerde daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya başka bir yere söz verilmemiş olma şartı aranır.
- Dergide hangi yazıların yayımlanacağına hakem usulüne göre Dergi Yayın Kurulu karar verir.
- Tercih edilen dil Türkçe olmakla birlikte Arapça, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Farsça makalelere de yer verilir.
- Makaleler mümkünse 10.000, kitap ve diğer tanıtımlar 1.500 kelimeyi geçmemelidir. Ayrıca makalelere 150–200 kelime arasında Türkçe öz ve 750-900 kelime arasında geniş İngilizce özet, ayrıca makale başlığı ve yazarla ilgili bilgileri içeren bir kapak sayfası eklenmelidir.
- Makaleler Microsoft Word programında (Word 97 veya daha ileri bir versiyonu), en az 2.5 cm kenar boşlukları bırakılarak, metin kısmının tamamı Times News Roman yazı tipinde, 12 punto ve 1.5 satır aralıklı, dipnotlar 10 punto ve 1.5 satır aralıklı olarak yazılmalıdır.
- Makale teslim edilmeden önce gerekli dipnotlar, bibliyografya, tablolar vb. tamamlanmış olmalıdır. Türkçe makalelerde uyulması gereken referans kuralları için bk. www.isam.org.tr (Yayınlar / Süreli Yayınlar / İslâm Araştırmaları Dergisi).
- Başvurular, ekli Word dosyası halinde **dergi@isam.org.tr** e-posta adresine gönderilmek veya CD'siyle birlikte bir nüsha halinde, "İslâm Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu Başkanlığı, TDV İSAM, İcadiye Bağlarbaşı Cad. 40, Bağlarbaşı 34662 Üsküdar-İstanbul" adresine postalanmak suretiyle yapılır.
- Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez. Yazısı yayımlanan makale sahiplerine derginin yayımından sonra dergi ve ayrı basım gönderilir.
- Bu dergi ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları, Modern Language Association Database, *Index Islamicus* ve ATLA RDB tarafından taranmaktadır.

Information for Contributors

- *İslâm Araştırmaları Dergisi* (*Turkish Journal of Islamic Studies*) is a biannual academic journal of the Centre for Islamic Studies (İSAM), which publishes articles of a high standard and original scholarship in Islamic studies as well as in the areas of history, political science, economics, philosophy, sociology, anthropology, comparative religion and literature. It also welcomes review articles and reviews for books, symposiums and conferences. Normally articles should make a scholarly contribution to the understanding of Islam or of general interest to the Muslim community.
- Articles submitted for publication may not have been previously published nor be pending publication elsewhere.
- All articles published in the journal are double-blind peer reviewed, but the Editorial Board reserves the right to decide what articles will be published.
- Articles written in Turkish as well as in Arabic, English, German, French and Persian are welcome.
- Normally, the entire manuscript of an article –including tables– should not exceed 10,000 words. The maximum size for reviews is 1,500 words. An extended English abstract of 750-900 words and a cover letter with the title of the article and the contact information of the author should also accompany all article submissions.
- Articles should be typed in Times News Roman 12-point font with 1.5 spacing and ample margins on all sides, and footnotes in 10-point font with 1.5 spacing.
- Articles written in English/French/German should follow the Footnotes Referencing Style given at english.isam.org.tr (Publications/Turkish Journal of Islamic Studies).
- Submissions may be sent as a .doc attachment to **dergi@isam.org.tr** or may be posted, with an electronic copy (in Microsoft Word format) as well as a hard copy of the manuscript, to the Editor, Turkish Journal of Islamic Studies, TDV İSAM, İcadiye Bağlarbaşı Cad. 40, Bağlarbaşı 34662 Uskudar-Istanbul, Turkey.
- Manuscripts submitted for publication may not be returned. Contributors are sent a copy of the current issue and free offprints after the publication of the article.
- Articles in this journal are indexed or abstracted in ULAKBİM National Databases, Modern Language Association Database, *Index Islamicus*, and ATLA RDB.

